

DOI: 10.60940/Haide2023.12.3

CRISTINA ILLAMOLA

Universitat de Barcelona

cillamola@ub.edu

ORCID: 0000-0002-2040-4040

ÚS DE *POR ESO* COM A PARTÍCULA DISCURSIVA EN L'OBRA PERIODÍSTICA DE JOAN MARAGALL¹

THE DISCURSIVE PARTICLE *POR ESO* IN JOAN MARAGALL'S JOURNALISTIC WORK

Resum:

En aquest article ens proposem analitzar el grau de presència i l'ús que fa Maragall de la partícula *por eso* i de les seves variants (*por esto* i *por ello*) a partir d'un corpus de tres-cents quaranta-tres textos periodístics que l'autor va escriure en castellà. En concret, volem determinar quina de les tres variants és la més freqüent i, en el cas de ser *por esto*, constatar si es pot caracteritzar com a fenomen derivat del contacte entre català i castellà, és a dir, com una transferència de trets propis del sistema català en els usos que fan del castellà els parlants catalans inicials.

L'anàlisi d'aquesta partícula discursiva en els textos periodístics en castellà de Maragall es configura des d'una perspectiva variacionista, articulant l'estudi al voltant de la importància i la incidència que el català i el castellà tenen en l'escriptura de l'autor.

Paraules clau: Joan Maragall — articles periodístics — partícules discursives — *por eso* — transferència lingüística

Abstract:

The aim of this article is to analyse the presence and the use that Maragall makes of the particle *por eso* and its variants (*por esto* and *por ello*) from a corpus of 343 journalistic texts that the author wrote in Spanish. Specifically, we want to determine which of the three variants is the most frequent and, in the case of being *por esto*, to verify whether it can be characterized as a phenomenon derived from the contact between Catalan and Spanish, that is to say, as a transfer of specific features of the Catalan system in the uses of Spanish by Catalan L1 speakers.

The analysis of this discursive particle in Maragall's Spanish journalistic texts departs from a variationist perspective, articulating the study around the importance and incidence that Catalan and Spanish have in the writing of the author.

Key words: Joan Maragall — journalistic articles — discursive particles — *por eso* — linguistic transference

1. Introducció

En el llistat de fenòmens lingüístics derivats del contacte entre català i castellà, la transferència que es produeix en l'àmbit dels demostratius ocupa un lloc destacat. Vann, Szigetvári, Vila o Casanovas ja han subratllat la tendència, per part de parlants de Catalunya quan s'expressen en castellà, a reduir-ne

¹ Aquest article s'emmarca dins el Grup de Recerca Consolidat dirigit pel Dr. Lluís Payrató, «Grup d'Estudi de la Variació» (2021 SGR 01084), de la Universitat de Barcelona. Volem donar les gràcies al Dr. Francesco Ardolino per facilitar-nos l'accés als articles de Joan Maragall en castellà.

el sistema ternari, tant dels demostratius (*este, ese i aquel*, i les seves variants) com dels adverbis locatius (*aquí, ahí, allí*); és a dir, el sistema ternari pronominal del castellà es veu reduït a un sistema binari, paral·lel al del català (*aquest, aquell i aquí, allà*, respectivament). En concret, aquest fenomen s'ha documentat sobretot en els parlants que tenen el català com a llengua inicial i s'expressen en castellà; per exemple, les dades concretes que obté Casanovas de un grup de parlants de Lleida són les següents:

Deíctico		Número de apariciones		% respecto del total
			Total	
Demostrativo	Este	732	1227	59,66%
	Ese	204		16,62%
	Aquel	291		23,72%
Adverbios	Aquí	480	1396	34,11%
	Ahí	73		5,19%
	Allí	854		60,70%

Taula 1 – Xifres absolutes i percentatges d'ús dels demostratius i adverbis per part dels parlants de Lleida (Casanovas)

Si bé els estudis assenyalats parteixen de textos orals i del segle XX, en aquesta ocasió ens proposem analitzar aquest fenomen en produccions escrites a cavall entre XIX i XX; i, en concret, en l'obra de caire periodístic de Joan Maragall. L'objectiu d'aquest treball, doncs, no és comparatiu, sinó que pre-tén endinsar-se en el desenvolupament d'una partícula, *por eso*, amb les seves variants (*por esto, por ello*), que, en alguns casos, s'han titllat d'interferència amb el català. Fixem-nos en aquest exemple (les negretes són meves):

Y respecto a España decimos hasta cierto punto porque, como observa muy bien el señor Royo al estudiar el funcionamiento constitucional en cada uno de los Estados antedichos, en España el sistema parlamentario funciona al revés. Esto es, que así como en Inglaterra y en Francia el parlamento es antes que el gobierno, y los ministros salen de la voluntad de las cámaras, en España el parlamento se hace después que el gobierno y a gusto de este por el sistema del encasillado, que es, como si dijéramos, de la farsa electoral. Y este vicio de origen trasciende a todo su funcionamiento. **Por esto** aquí los cambios de gobierno nunca son los normales del sistema; aquí los gobiernos no se van por haber perdido unas elecciones (que nunca pierden), ni vienen por haber logrado una mayoría en las cámaras. («La regeneración»)

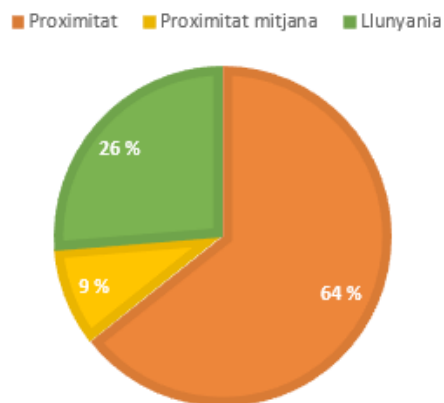
L'estructura sintàctica que introdueix la partícula *por esto* en aquest fragment és clarament consecutiva i s'estableix una relació de causa-conseqüència entre els dos enunciats enllaçats: a Anglaterra i a França el parlament va abans que el govern, però a Espanya és al revés; *per això* (en conseqüència) els canvis de govern no són mai normals. Ara bé, la partícula que fa servir Maragall és *por esto*, no pas la més productiva i habitual en castellà, *por eso*. La hipòtesi de la qual partim i que pretenem corroborar és la següent: la influència del català sobre el castellà en el calc directe de la forma *per això*.

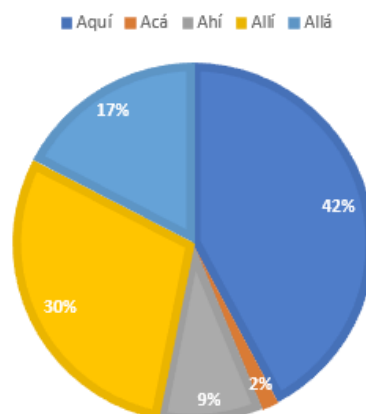
Per abordar aquesta qüestió, en primer lloc, reprenc un estudi previ per comprendre el punt de partida; en segon lloc, acotaré breument el concepte de *partícula discursiva*; en concret, analitzant l'evolució i la freqüència d'aparició de *por eso/por esto/por ello*, amb un apunt sobre el connector homònim en català. En tercer lloc, passaré en ressenya aquelles qüestions de la vida i obra de Joan Maragall rellevants i significatives per aquest estudi, per emmarcar els textos analitzats en el conjunt de la seva producció i descriuré el corpus de treball que constitueix la base d'aquesta recerca i la seva metodologia. A continuació, presentaré l'anàlisi i tancaré amb les principals conclusions que es poden aduir de les dades obtingudes.

2. Els díctics en Joan Maragall

Illamola ja feia constar la productivitat de l'ús dels díctics de primera i tercera persona –també denominats *de proximitat* o *de llunyania*, respectivament– en els articles periodístics que Maragall va escriure en castellà. Aleshores es va crear una base de treball constituïda per tres-cents quaranta textos periodístics, del període comprès entre 1892 i 1911, publicats a *El Diario de Barcelona*, *La Lectura*, *Renacimiento*, *El Imparcial*, *Forma. Revista artística mensual* i *Museum*. El buidatge va oferir un total de 6503 demostratius i 922 adverbis locatius, distribuïts de la forma següent:

Gràfic 1 – Distribució de pronoms demostratius

Gràfic 2 – Distribució dels adverbis locatius

Els gràfics anteriors constaten que els graus intermedis, tant de demostratiu –ese, esa, eso, esos, esas– com d'adverbis –ahí–, son els que registren una freqüència menor, un 9,35 % i un 9,44 %, respectivament. Aleshores, sobre la base d'aquestes dades, constato que la baixa presència del pronom *eso* es repeteix també en l'ús del marcador consecutiu *por eso*, atès que en els textos de Maragall és més freqüent la partícula *por esto*.

3. Partícules *por eso/por esto/por ello* en castellà

Abans de caracteritzar *por eso*² i les seves variants, cal recuperar les diverses denominacions que han rebut aquests elements del discurs. D'una banda, si consultem la *Gramática descriptiva de la lengua española* (GDLE), en concret el capítol 63, Martín Zorraquino i Portolés defineixen els *marcadores del discurso* de la següent manera: «Son unidades lingüísticas invariables, no ejercen una función sintáctica en el marco de la predicación oracional –son, pues, elementos marginales– y poseen un cometido coincidente en el discurso: el de guiar, de acuerdo con sus distintas propiedades morfosintácticas, semánticas y pragmáticas, las inferencias que se realizan en la comunicación» (4057). Ahora, divideixen els marcadors en *estructuradors de la informació* (comentadors –*pues, pues bien, así las cosas...*–, ordenadors –*en primer lugar, por una parte, de un lado...*–, digressors –*por cierto, a todo esto, a propósito...*–), *connectors* (additiu –*además, encima, incluso...*–, consecutiu –*por tanto, por consiguiente, por ende...*–, contraargumentatiu –*en cambio, por el contrario, antes bien, con todo...*–), *reformuladors* (explicatiu –*o sea, es decir, esto es...*–, rectificatiu –*mejor dicho, más bien...*–, de distanciament –*de todos modos, en cualquier caso...*–, recapituladors –*en suma, en definitiva, en conclusión...*–), *argumentatiu* (de reforç argumentatiu –*en realidad, en el fondo...*–, de concreció –*por ejemplo, en particular...*–), *conversacionals* (de modalitat epistèmica –*claro, desde luego, por lo visto...*–, deòntica –*bueno, bien, vale...*–, enfocadors de l'alteritat –*hombre, mira, oye...*–, metadiscursius conversacionals –*bueno, eh, este...*–). Segons aquesta classificació, *por eso*, com a introductor d'una conseqüència, el trobaríem en els connectors consecutius, però els autors fan la puntualització següent:

Mientras que *por consiguiente* es un marcador del discurso, no lo es *por este motivo*. Ello se manifiesta en que el primero se encuentra gramaticalmente fijado –es un adverbio– (**por consiguientes*), mientras que *por este motivo* conserva su capacidad de flexión y de recibir especificadores y complementos (*hasta por estos pequeños motivos*). De acuerdo con esta propiedad de los marcadores, tampoco se estudiarán dentro del presente capítulo otros sintagmas que poseen un comportamiento gramatical semejante al de *por este motivo*, *por ello*, *por eso*, *por esto*, *por esta razón*, *por esta causa*, *a causa de esto*, etc. (GDLE 4057)

Tanmateix, altres autors com Álvarez Menéndez en el capítol 58 de la GDLE, en subratllen el valor consecutiu i, ahora, la dixi anafòrica mitjançant els demostratius *eso/esto* i el pronom *ello* que, «acompanyats de la preposició causal *por* en funció de complement circumstancial, remiten anafòricament

2 Alguns autors com Herrero Ruiz de Loizaga indiquen que la productivitat d'aquestes partícules en castellà és bastant elevada, d'aquí que es consideri una de les estructures més emprades per marcar, discursivament, la relació causa-conseqüència. L'autor analitza diverses obres dels s. XV i XVI; per exemple, la freqüència d'aquestes partícules a *La Lozana andalusa* són les següents: 2 usos de *por ende*, més de 50 de *por eso*, 12 de *por esto* i 19 de *por tanto*.

hacia el contexto o la situación» (3798). D'altra banda, en el *Diccionario de partículas discursivas del español*, coordinat per Briz, Pons Borderia i Portolés, *por eso* hi té una entrada única, redactada per Montolío, i s'hi indica el següent: «Introduce una información ya conocida o presupuesta (que no se plantea como nueva) y la presenta como resultado o consecuencia del miembro previo, al que señala ahora como la causa explicativa de dicha consecuencia. La importancia informativa recae más en el primer miembro (la causa) que en el segundo (la consecuencia)» (v. «por eso»).

Per acabar, incloem la descripció de la *Nueva gramática de la lengua española* (NGLE), ja que les considera grups preposicionals amb sentit causal i amb la capacitat de reprendre l'enunciat precedent. Afegeixen el següent: «No son propiamente locuciones y su contribución semántica es enteramente composicional: *Ya no hay mucho que hacer aquí, por eso* [= 'porque ya no hay mucho que hacer aquí'] *quiero irme a España* (Uslar Pietri, *Visita*)» (2367).

4. Partícula *per això* en català

En primer lloc, cal assenyalar que *per això* té alguns valors diferents respecte del castellà. Cuenca, al capítol 31 de la *Gramàtica del català contemporani* (GCC), l'inclou com a connector concessiu, juntament amb *no obstant això*, *això no obstant*, *amb tot i això*, *tot amb tot*, *malgrat tot*, *de tota manera*, *de totes maneres*, *en tot cas*, *en qualsevol cas*, *si de cas*, *sigui com sigui*, *sigui com sigui*, *però*, *per això*, *al capdavall*, *comptat i debatut*, *fet i debatut*, o *total*. Dins els valors consecutius (el que se li atorga a la partícula en castellà) hi entren els següents connectors: (*així*) *doncs*, *llavors/aleshores*, *per tant*, *així*, *per consegüent*, *consegüentment*, *en/com a conseqüència*.

A la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC) també consta en els connectors concessius, amb *emperò* i *però*, i amb les remarques següents: «s'empren fonamentalment en la llengua oral espontània d'alguns parlars (*per això*, pronunciat generalment *perxò* i usat normalment en posició final)». L'explicació s'acompanya del següent exemple: «Va assegurar que hi seria; no hi va anar, *per això*».

Per il·lustrar-ne el valor concret que s'analitza en aquest article, partim d'un fragment del *Diario de Barcelona* del 24 d'octubre de 1901 en què Maragall analitza *Els sots feréstecs*, de Raimon Casellas:

La concepción es verdaderamente grande; pero de las dos tremendas potestades que allí luchan, –la fatalidad de la materia y el principio redentor– éste no está bien encarnado: y como sólo se ve bien aquella, potentemente revelada por el autor, la lucha queda ensombrecida, el interés menguado, y la impresión de conjunto deprimente, pesimista, y en este sentido, inmoral, es decir, de obra artística incompleta.

Por esto su belleza es siniestra: el artista ha fracasado en el conjunto, pero en los fragmentos desparramados de su obra, tomados fuera de ella, episódicamente, ¡cuánta vibración artística, cuánta hermosura! («Prosa catalana»)

En aquest fragment, *por esto* compleix les següents funcions: d'una banda, introdueix la conseqüència i, de l'altra, remet anafòricament al paràgraf anterior (assenyala o recupera el conjunt de fets que desemboquen en que la seva bellesa sigui sinistra). Ara bé, recordem que, com assenyala Herrero Ruiz de Loizaga, la forma esperable seria *por eso* o *por ello*, donat que són les estructures més emprades per marcar, discursivament, la relació causa-conseqüència. En català, sense gosar traduir el fragment complet, el connector que s'hi adiu és *per (tot) això*.

En resum, ens interessa analitzar el grau de presència i l'ús que fa Maragall de la partícula *por eso* i de les seves variants, sense entrar en el debat de la seva categorització com a marcador del discurs, ja que analitzar-ne el grau de gramaticalització no entra dins dels objectius d'aquest treball. Així doncs, ens centrem només en aquelles partícules amb valor d'introduïdor d'una conseqüència a nivell discursiu i que, a més a més, remet anafòricament o catafòricament a enunciats previs o posposats, de manera que faciliti les inferències d'una relació entre els enunciats, paràgrafs o seqüències textuales que s'enllacen (Díez del Corral). A més a més, cal respondre a dues preguntes fonamentals; d'una banda, quina de les tres variants és la més productiva? I, d'altra banda, si la partícula més freqüent és *por esto*, és possible associar aquest fet a una transferència del català?

5. Fenòmens de contacte de llengües. La transferència lingüística

Els fenòmens lingüístics que es detecten en les produccions orals o escrites dels parlants de més d'una llengua, o marques transcòdiques segons Lüdi, han estat objecte de molts estudis i anàlisis, però sobretot han generat un conjunt de termes per descriure'ls i classificar-los. Ens referim a termes com *interferència*, *transferència*, *convergència*, *interllengua*, entre d'altres. En aquest apartat no pretenc llistar-los tots ni tampoc definir-los,³ però si acotar el concepte que defineix el fenomen concret que aquí s'analitza: la transferència lingüística.

Segons Clyne, existeixen diferents tipus de transferència segons el nivell d'anàlisi (lèxic, semàntic, morfològic, fonològic, prosòdic, sintàctic), i distingeix entre *Transferenz* i *Transfer*:

Als *Transferenz* bezeichnen wir die Übernahme von Elementen, Merkmalen und Regeln aus einer Sprache und als *Transfer* eine Transferenzerscheinung (in manchen Werken wird der Terminus Interferenz angewandt für jede Abweichung von der Norm in einer Sprache, die auf Kenntnis einer anderen zurückzuführen ist).⁴

Aleshores, per *Transferenz*, Clayne entén el procés i el transvasament d'unitats i regles d'una altra llengua, a diferència de *Transfer*, que assenyala el resultat d'aquest procés. Així doncs, la transferència

3 Per a una recopilació i reflexió sobre aquesta qüestió, vegeu Illamola, 2015.

4 Com a 'transferenz' cataloguem l'absorció d'elements, atributs i regles d'una llengua i com a 'transfer' considerem l'aparició d'una transferència (en algunes obres s'usa el terme 'interferència' per descriure qualsevol irregularitat en la norma d'una llengua, que pot atribuir-se al coneixement d'una altra llengua. [La traducció és meva]

provoca (o pot provocar) en el sistema lingüístic receptor una reestructuració dels elements i de les (noves) relacions que s'estableixen entre ells:

i. *Subestimació d'una distinció*: els parlants d'una llengua A deixen de produir una oposició funcional existent en aquesta llengua com a conseqüència del contacte amb una llengua B en la qual aquesta distinció no existeix.

Llengua A (2) - Llengua B (1) = Llengua A (1)

Per exemple, malgrat que en català existeix *assecar* i *eixugar*, per influx del castellà, que només té *secar*, en català resulta molt més productiva la forma *(as)secar* per a tots dos usos.

ii. *Sobreestimació d'una distinció*: fenomen oposat a l'anterior que consisteix en el fet que la llengua A incorpora una oposició estructural inexistente en el seu sistema original, com a influència d'una llengua B en la qual sí que es produeix l'oposició.

Llengua A (1) - Llengua B (2) = Llengua A (2)

Per exemple, alguns dialectes valencians distingeixen entre la *coa* (peluda) i el *рабо* (carnós) allà on el català normatiu només coneix *cua* o *coa* (l'exemple prové de Boix i Vila).

iii. *Reinterpretació d'una distinció*: permet explicar el canvi en la relació dels elements de la llengua B per influència de la Llengua A. Per exemple, en el català castellanitzat es transforma l'oposició entre *espatlla/esquena* en l'oposició *hombro/espatlla*, sobre la base de les formes corresponents castellanes (l'exemple prové de Boix i Vila).

iv. *Substitució d'un element de la llengua per un altre de la llengua B*:

Llengua A (X') - Llengua B (X'') = Llengua A (X'')

En són exemples clars el reemplaçament de formes genuïnes catalanes com *marbre*, *bressol*, *tombarella* o *bolquer* per *màrmol*, *cuna*, *voltereta* o *panyal* (els exemples provenen de Boix i Vila).

v. *Importació d'un element*: a diferència de l'anterior no hi ha una substitució, sinó l'addició d'un element estrany. Per exemple, denominacions d'esports: *bàsquet*, *futbol*, *handbol*... (els exemples provenen de Boix i Vila).

vi. *Pèrdua d'un element*: per influència de la Llengua B, la llengua A deixa d'emprar un element (inexistent en la llengua B), però amb la diferència que aquest era idiosincràtic de la llengua B. Per exemple: *badar*, *encetar*, *esclafar*... (els exemples provenen de Boix i Vila).

El propi Payrató assenyala les limitacions d'aquesta classificació; en concret, reconeix que un mateix fenomen pot trobar-se en dos dels processos citats, com succeeix amb *vespre*: d'una banda, que aquest terme estigui desapareixent pot interpretar-se com una pèrdua, però alhora com una subestimació d'una distinció. És a dir, allà on hi havia tres elements (*tarda*, *vespre* i *nit*) ara n'hi ha dos (*tarda* i *nit*).

Alguns autors, com Ferguson (1982: 59), consideraven aquest fenomen de simplificació com una educació de l'inventari de formes lingüístiques i l'eliminació d'estructures paral·leles o alternatives en determinats nivells de llengua. Silva-Corvalán, en concret, considera aquesta noció com un procés «complex que implica també una generalització».

Si traslladem aquesta teorització al primer fenomen que hem assenyalat, el relatiu a l'ús dels díctics per part de persones catalanoparlants en parlar castellà, podem constatar que, de forma paral·lela a *vespre*, d'una estructura ternària es passa a una binària, en aquest cas per influx del sistema català: *este, ese, aquel* → *este, aquel* (*aquest, aquell*). Aleshores, el díctic *ese* (i derivats) presenta una producció molt baixa en aquests parlants.

Pel que fa a les partícules discursives *por esto, por eso, por ello*, es pot constatar el mateix procés, ja que parteix de la pèrdua o subestimació anterior. Si bé en castellà resulta molt productiva la partícula *por eso*, com he assenyalat en l'epígraf 3, en les produccions orals o escrites en castellà per part de catalanoparlants inicials, la partícula més productiva serà *por esto*, paral·lela a la partícula catalana *per això*.

Cal incidir en una qüestió important: no podem parlar de pèrdua d'una de les tres opcions, sinó de baixa productivitat. Tant *vespre* com *eso* i *por eso* s'utilitzen, però en menor mesura. Així doncs, centrant-nos en les partícules discursives, podem constatar la transferència per subestimació d'una de les variants.

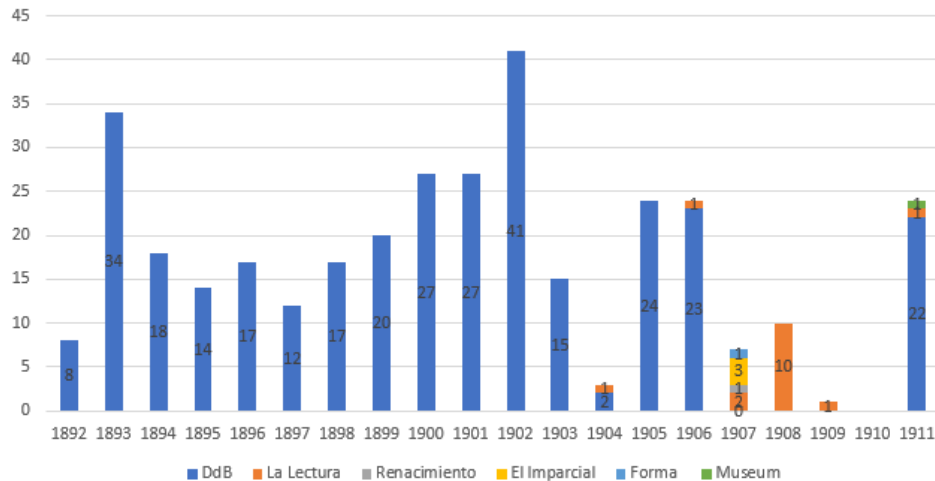
6. Corpus dels textos periodístics de Maragall

Joan Maragall no es va vincular amb cap partit polític, però, com molts dels seus contemporanis, feia servir l'articulisme per expressar les seves idees polítiques o el seu descontentament social, econòmic i cultural. La lenta assimilació de la pèrdua de les colònies el 1898 i el consegüent fallida del gran mercat d'importacions i exportacions del país, la precària situació econòmica i personal dels indians, religiosos i soldats que arribaven a la península, les insostenibles condicions de treball de pagesos i proletaris, l'analfabetisme gairebé universal i un exèrcit que consumia el 90 % del pressupost nacional van ser el detonant de la Setmana Tràgica. I el 1r de setembre de 1909, va aparèixer a *La Veu de Catalunya* l'article «Ah! Barcelona», on Maragall acusava la ciutadania de Barcelona amb l'objectiu de despertar la consciència col·lectiva. El 10 d'octubre, amb «La ciutat del perdó» o amb «L'església cremada», reflectia les seves impressions arran d'una missa en una de les esglésies barcelonines cremades, però d'això se n'ha ocupat àmpliament, en els darrers anys, Ignasi Moreta.

Maragall va ser un home del Modernisme sense ser modernista (Ardolino, «El nostre ambient»), d'esperit romàntic, que concebia el fet poètic com a manifestació natural i defensava que, per influir la societat, calia ser proper, no elitista, d'aquí que en la seva «paraula viva» rebutgés la grandiloqüència i proclamés una naturalitat d'origen en l'experiència personal. Ara bé, lingüísticament, ens interessa assenyalar la seva explícita intenció de plasmar el «català que ara es parla», la parla col·loquial, sense barroquismes, deslligant-la de límits formals i donant-li a la poesia un vessant social. Tanmateix, aquesta defensa de l'espontaneïtat no significava pas improvisació ni renunciar a la correcció: si més no, ho demostra l'entusiasme amb el qual va participar en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana i el seu interès i compromís cap a la nounada Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

L'anàlisi, doncs, parteix del corpus de textos periodístics que Maragall va escriure originalment en castellà, i que vaig emprar també com a base de l'estudi anterior citat a l'epígraf 2. En concret, he buidat un total de 343 articles (d'unes 450.000 paraules totals), del període comprès entre 1892 i 1911, publicats al *Diario de Barcelona* (DdB), *La Lectura*, *Renaixement*, *El Imparcial*, *Forma*. *Revista artística mensual* i *Museum*. El gràfic següent en recull la distribució:

Gràfic 3 – Articles publicats per Joan Maragall, per anys i diari

El gràfic constata el predomini de publicacions al *Diario de Barcelona* entre els anys 1892 i 1903, però, arran del conflicte amb el seu director, Maragall va escriure per a altres publicacions, amb un declivi que queda palès en el període 1907-1910. Ara bé, no considero que una altra línia editorial pugui influir en l'aparició d'una determinada estructura; per tant, tot i la poca representativitat de rotatius com *Museum*, he treballat amb tots els articles en castellà com a conjunt.

Pel que fa a la metodologia emprada per buidar els més de tres-cents articles, vaig recórrer al programa AntConc, una eina dissenyada pel professor Laurence Anthony de la Facultat de Ciència i Enginyeria a la Universitat de Waseda (Japó), i pensada per dur a terme investigacions basades en la lingüística de corpus. Aquesta eina permet, d'una banda, comptabilitzar de forma simple i ràpida la totalitat d'ocurrències per a cada cerca i, de l'altra, recopilar els contextos d'ús. Adjuntem una imatge amb la cerca dels contextos de *por esto* a tall d'exemple:

File	Hit	Right Context
1302_10_1_solo...	por eso	en este tiempo los sucesos van tanto más...
1302_10_1_solo...	Por eso	en Crisis aparecen los crímenes, los esto...
textos...	Por eso	en todas las espaldas hay jefes, tribunaes, es...
1302_10_1_solo...	Por eso	la vida, no sólo de la Federación, sino...
textos...	Por eso	la primera parte de la vida sea híbrida, y...
1302_10_1_solo...	por eso	la cultura y la vida han seguitatintant...
textos...	por eso	ni una, ni la otra, ni les dos d'elles, d'el...
textos...	Por eso	ni una, perquè la nostra és la cultura i...
1302_10_1_solo...	Por eso	no es un món que en el món de la cultura...
1302_10_1_solo...	Por eso	no se mueve, no respira ni vive...
1302_10_1_solo...	por eso	no se abacen más sus cruces en otro...
textos...	Por eso	no tenemos que desborde la parte civiliza...
1302_10_1_solo...	por eso	se han detenido en el camino de una...
textos...	por eso	se resuma personas de no haber aceptado...
1302_10_1_solo...	por eso	abandonó en una mutación, en una transi...
1302_10_1_solo...	por eso	es una vida de la cultura pública, porque...
1302_10_1_solo...	Por eso	¿Por qué la cultura, por ser viva? ¿Por...
1302_10_1_solo...	Por eso	¿Por qué es responsable, por tanto, por...
textos...	Por eso	¿Por qué es responsable, por tanto, por...
textos...	por eso	es un mundo que se ha formado por...
textos...	por eso	es un mundo que se ha formado por...
1302_10_1_solo...	Por eso	estimo más como uno de los libros de hist...
textos...	por eso	están llamados a desaparecer, ni sean de...
textos...	Por eso	ha usado siempre los cómicos —funcion...
textos...	Por eso	hay, ni es una obra sobre la cultura...
textos...	por eso	para utilizar la información como alimen...
1302_10_1_solo...	Por eso	se han abacen sus cruces en otro...

Imatge 1 – Resultat de la cerca de *por eso* en el programa AntConc

Posteriorment, tots els contextos d'aparició de les tres formes analitzades es van recopilar en un document Excel, per tal de, en una primera fase, seleccionar només aquelles que funcionessin com partícules discursives i, en la segona, dur a terme les anàlisis quantitatives que es descriuen en el següent apartat.

6. Anàlisi de *por eso*, *por esto* i *por ello*

Les unitats estudiades estan constituïdes, com hem assenyalat, per la preposició *por* –preposició per excel·lència per indicar finalitat o causalitat– i un pronom neutre, ja sigui personal (com en el cas de *por ello*) o demostratiu (com en el cas de *por eso* i *por esto*). De nou, el valor anafòric d'aquests tres pronoms els habilita per funcionar com a elements que relacionen l'enunciat que introdueixen amb un enunciat, paràgraf o seqüència previ. Per tant, del total de fragments que contenen aquestes expressions, treballarem únicament amb aquelles que tenen valor consecutiu [VC]. Vegeu el següent fragment:

El medio ambiente regional no está aislado en el vacío ni debe meterse bajo una campana de vidrio. Está en medio y debe formar parte del gran ambiente humano: influirle y ser influido por él. Si quiere ser un germen viable y fecundo no debe vivir del pasado más que lo necesario para que las regiones sientan su individualidad, su carácter, su genio y aptitudes, y sepan incorporarlas y ejercitarlas en la obra común humana. **Por esto** [VC] nos

placen trabajos como el del señor Brañas que, a pesar de los reparos que nos ha sugerido y que ingenuamente hemos expuesto a medida que se nos ocurrieron, resulta obra de regionalismo a la moderna, pues enlaza con la idea regional las grandes cuestiones que palpitan en el seno de las sociedades. **Por ello** [VC] felicitamos al patriota gallego que tan brillante muestra ha dado de cómo en su corazón sabe confundir el amor a la patria y aquel otro amor más alto en el que todos debemos comulgar porque alienta, sublima y rejuvenece cuanto toca. («La vida regional II»)

Es descarten, per tant, aquelles construccions formades també per la preposició i un díctic, però sense valor consecutiu, com ara l'exemple següent que inclou un complement de règim verbal:

Hela aquí la razón de la guerra: el anhelo de poder y de goce lanzando a los hombres unos contra otros. Mientras **por ello** combaten, todos tienen razón; más adelante la historia la dará al vencedor: no al vencedor de un día y de un solo combate, sino a aquel que con una larga serie de victorias afirme su superioridad en la tierra, muestre su mejor aptitud para el dominio eficaz y el goce fecundo, y deje rastro inolvidable de luz en el camino del espíritu humano. («La lucha»)

Val a dir, però, que Maragall emprà altres estructures consecutives com ara *por tanto* (98 casos), *de ahí* (42 casos), *así pues* (27 casos), *por consiguiente* (21 casos), entre d'altres de menor freqüència, per exemple, *en consecuencia* (3 casos). Cal fer notar, també, que en tots els fragments el connector que hi apareix és intercanviable amb qualsevol de les altres variants. És a dir, la partícula *por esto* del següent fragment és commutable per *por eso* i *por ello* indistintament, sense que se'n perdi el valor original.

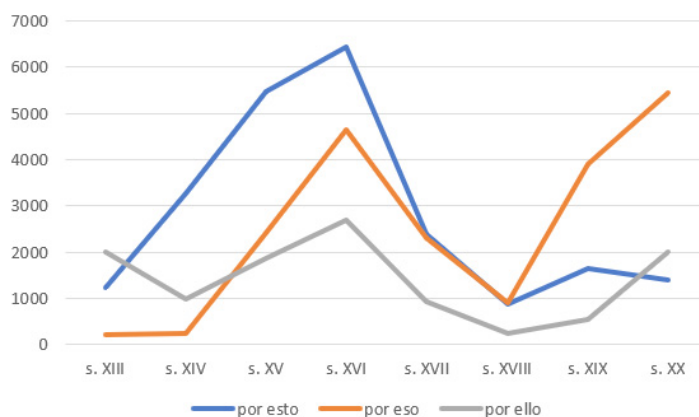
Lo que hay es que en muchos países eminentemente regionales por su naturaleza, aquellas corrientes se han encaminado por cauces anticuados, que sólo podían llevarlas historia arriba, y es claro que esto, como contrario a las leyes de la física social, no había de producir sino estériles estancamientos, charcos insalubres o devastadoras inundaciones. **Por esto** (→**por eso, por ello**) [VC] cuando nos encontramos con manifestaciones del espíritu regional como el discurso leído por Don Alfredo Brañas en la Universidad de Santiago de Galicia, que es el que nos ha movido a escribir este artículo, se ensancha nuestro pecho, porque con sólo leer su título: La crisis económica en la época presente, y la descentralización regional, ya presentimos que no va a hablarnos de Felipe V, sino de algo vivo y palpitante, de algo de ahora, que es lo que interesa, y quizás de algo de después, que es lo que eleva y purifica. («La vida regional I»)

El nombre total d'ocurrències de les formes objecte d'estudi que s'han documentat en el corpus és de 274, distribuïdes de la manera següent: *por esto* (251 casos; 91,61 %), *por eso* (17; 6,20 %), *por ello* (6; 2,19 %). Apareixen, a més a més, en construccions paratàctiques (amb un punt o un punt i coma como marques de pausa) o bé en construccions coordinades amb la conjunció *y* (73 casos); incloem també els sintagmes *por esto mismo* (5 casos). D'altra banda, en aquest corpus no es documenta cap cas de *por eso mismo* ni *por ello mismo*.

Amb aquestes dades, podem concloure que, de les tres variants amb valor consecutiu, la més abundant en l'obra periodística en castellà de Joan Maragall és *por esto* (251 casos d'un total de 274 formes). També es pot assenyalar que correspon a la variant més propera al connector consecutiu en català, *per això*. Ara bé, per corroborar o refutar que aquest fet és el resultat d'una transferència lingüística, cal fer un pas enrere i observar el comportament que assumeix aquesta partícula en textos antics en castellà.

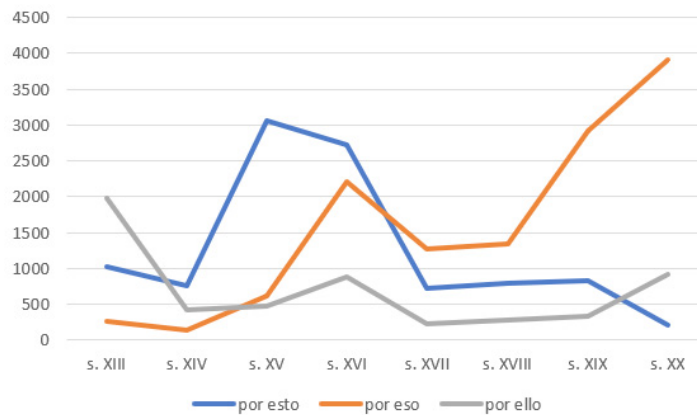
José Luis Rivarola explica que moltes de les unitats discursives del castellà es van forjar durant l'Edat Mitjana. Concretament, en el cas que ens ocupa, el substantiu *causa, razón o motivo*, amb sentit ple, es va gramaticalitzar en el pronom demostratiu *esto, eso, aquello* o *ello*. Herrero Ruiz de Loizaga especifica que *por esto* i *por eso* es feien servir ja als orígens del castellà (vegeu nota al peu núm. 2).

Per endinsar-nos en la perspectiva diacrònica, hem consultat dos dels corpus de referència en castellà per a textos anteriors al segle XX: d'una banda, el Corpus Diacrónico del Español (CORDE), de la Real Academia Española, que abraça un període extens que va des dels inicis de l'idioma fins 1974 i conté 250 milions de registres corresponents a textos escrits. I, d'altra banda, el Corpus del Español, creat per Mark Davies i finançat pel US National Endowment for the Humanities (2001-2002, 2015-2017), que conté 100 milions de paraules, provinents de textos entre els anys 1200 i 1900. Els gràfics que transcriu aquí dessota ens permeten observar la freqüència d'aparició⁵ de *por esto* entre els segles XIII i XVI i la substitució per *por eso* a partir del s. XVIII.

Gràfic 4 – Distribució de les tres variants per segles (CORDE)

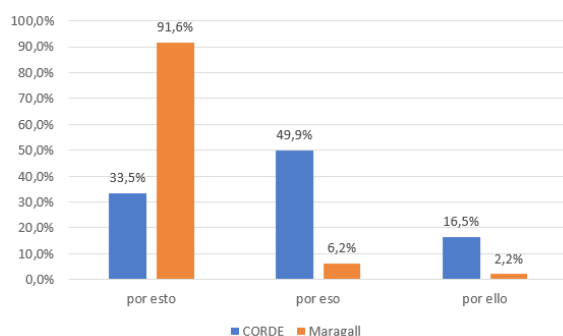
5 La cerca en els dos corpus no ha estat exhaustiva (ni per tipus de gènere, ni autor, ni formes arcaiques com *por esso*, per exemple) pel que fa a la diferenciació entre valors concessius de cadascuna de les variants analitzades. Deixem per a un altre estudi l'anàlisi contrastiva d'aquestes tres formes en ambdós corpus. Recomanem, no obstant això, l'article en què José Luis Herrero Ingelmo, a partir del CORDE, contrasta aquestes formes i d'altres amb valor causal.

Gràfic 5 – Distribució de les tres variants per segles (Corpus del Español)

Si tenim en compte que la quantitat de documents per segles no és sempre equilibrada i que els dos corpus no contenen el mateix nombre de paraules, en totes dues cerques el resultat és semblant: reflecteix el predomini fins al segle XVI de la forma *por esto* i el seu declivi en el XVII, i, alhora, un augment de *por eso* a partir del XVIII. Pel que fa a *por ello*, en tots dos gràfics observem que era la forma més abundant en textos primerencs, i que es relega a un ús minoritari entre el XIV i el XIX, quan torna a despuntar un altre cop. Corroboren les nostres dades tres estudis similars. En primer lloc, Fernández Alcaide, que parteix d'un corpus de cartes particulars d'emigrants a les Índies, verifica un ús més freqüent de *por eso* i conclou que *por esto* estava en fase de decadència ja a finals del XVI. En segon lloc, Herrero Ruiz de Loizaga analitza les mateixes partícules, en paral·lel amb *por (lo) tanto*, en textos dialogats de la segona meitat del segle XV i primer terç del XVI, i verifica «un mayor gusto en el empleo de *por esto* en el siglo XV, que va decayendo desde finales del siglo y a lo largo del primer tercio del XVI en favor de un uso más amplio de *por eso*, forma que presenta el deíctico más “neutro” en la indicación del grado de cercanía». En darrer lloc, l'estudi de Díez del Corral aporta dades diferents: a partir de documents jurídic-administratius de les *Informaciones de oficio y partes* de la Audiència de Quito, conservat a l'Arxiu General de Índies de Sevilla, exposa que *por esto* és la forma més usada en el seu corpus (i no documenta cap cas de *por ello*) (434-435). Tot i les diferències, les nostres dades corroboren la tendència documentada per aquests estudis.

He cregut convenient, a més a més, cercar únicament les tres formes en el CORDE en el període corresponent a 1892-1911; les dades són les següents: *por esto* (551 casos; 33,50 %), *por eso* (821; 49,94 %), *por ello* (272; 16,55 %). Els resultats es corresponen, de nou, amb el que s'ha observat en els gràfics 4 i 5. A continuació, es contrasta aquesta distribució amb la dels textos de Joan Maragall.

Gràfic 6 – Comparació entre els resultats del CORPES i el corpus d'articles de Maragall (1892-1911)

La comparació ens porta, d'una banda, a la primera pregunta de recerca: l'ús que Maragall fa de les partícules amb valor consecutiu és contrari a la tendència del castellà de l'època, ja que emprava *por esto* de manera majoritària, en front de *por eso* i *por ello*, els quals fa servir de forma gairebé anecdòtica. D'altra banda, la comparació ens permet d'atribuir aquesta divergència a una transferència amb la forma pròpia del català, *per això*, traducció única de les tres variants del castellà.

7. Conclusió

Hi ha un darrer fragment, especialment interessant, que inclou una referència bíblica amb *por esto*:

No desdeñéis nuestras festividades vosotros que os llamáis espíritus fuertes, cuando sólo sois espíritus fríos; si no lo sentís en vuestro corazón, hacéis bien en no mezclaros en ellas, que las profanaríais; pero tampoco alardeéis de estar encima cuando simplemente estáis fuera, ni menos queráis imponer la frialdad de vuestra razón, menos que humana, a los corazones humanos. Mientras no tengáis una fe más fuerte que la de la muchedumbre, dejad a la muchedumbre la suya; apartaos de ella si no podéis seguirla, pero no pretendáis guiarla. ¿A dónde?

Acordaos del Salmo: «**Creí, y por esto he hablado**». ¿No creéis? Pues callad. ¿A qué turbar la plenitud de sentido de nuestras festividades, desdichados? («Alegría»)

És el salm dels Corintis [2 Corintis 4,13]. En el castellà general, seria esperable la partícula *por eso*. Per corroborar aquesta afirmació, hem consultat algunes versions de la Bíblia⁶ disponibles en línia: a la Reina Valera antiga, la de 1960, la de 1977 i la de 1995 hi consta: «Creí, *por lo cual* hablé»; la RV Contemporània i l'actualitzada de 2015, «Creí, *por lo tanto* hablé»; a la traducció en llenguatge actual, es llegeix: «Yo confíé en Dios, y *por eso* hablé». La Bíblia Cultural en paper, recull un *por eso*: «Pero como tenemos aquel mismo espíritu de fe del que dice la Escritura: *Creí y por eso hablé*» (1456). En

6 En el recurs següent hi ha disponibles dinou versions digitalitzades de la Bíblia en castellà: <https://www.biblegateway.com/?language=es>.

cap de les vint versions consultades hi consta *por esto*. De nou, un context on la transferència entre els dos sistemes lingüístics queda patent: els parlants de zones bilingües al emprar estructures amb demostratius i pronoms redueixen el sistema ternari del castellà a un sistema binari propi del català.

Tota l'anàlisi exposada ens porta a corroborar la hipòtesi de partida: la baixa presència del pronom *eso* es constata també en l'ús del marcadore consecutiu *por eso*, de manera que en els textos de Maragall és més freqüent la partícula *por esto*. A més a més, tot desemboca en considerar aquest fenomen com una transferència del català cap al castellà.

Maragall s'allunyava de l'ampul·lositat, defensava el llenguatge planer i espontani, però sense descuidar el rigor lingüístic. En aquesta línia, en els textos analitzats, no hi ha cap connector amb valor consecutiu propi del registre culte, com *por ende* o *por consiguiente*; per tant, podem considerar aquest fet un altre element característic de la llengua d'aquest escriptor d'*entre-siècles*. Ara bé, per corroborar aquesta idea caldria una comparativa de totes les partícules discursives, no només les consecutives que han centrat el tema d'aquest article.

Bibliografia

Álvarez Menéndez, Alfredo Ignacio. «Conectores y grupos oracionales consecutivos». *Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica*, núm. 9, 1990, p. 11-29.

— «Las construcciones consecutivas». *Gramática descriptiva de la lengua española*, editat per Ignacio Bosque i Violeta Demonte, vol. III. Espasa Calpe, 1999, p. 3739-3804.

Ardolino, Francesco. «El nostre ambient se modernisa». *Haidé. Estudis maragallians*, núm. 8, 2019, p. 7-8.

Boix Fuster, Emili i Francesc Xavier Vila i Moreno. *Sociolingüística de la llengua catalana*, Ariel, 1998.

Bosque, Ignacio i Violeta Demonte. *Gramática descriptiva de la lengua española*. Espasa, 1999.

Briz, Antonio, Salvador Pons i José Portolés (coords.). *Diccionario de partículas discursivas del español*. 2008, www.dpde.es. Consulta: 8 jul 2023.

Casanovas, Montserrat. «Consecuencias de la interferencia lingüística en la morfosintaxis del español hablado en Lleida». *Verba: Anuario galego de filoloxía*, núm. 23, 1996, p. 405-415.

Clyne, Michael G. *Transference and triggering: Observations on the language assimilation of postwar German-speaking migrants in Australia*. Martinus Nijhoff, 1967.

Davies, Mark. *Corpus del Español: Històric/Gèneres*, <http://www.corpusdelespanol.org/hist-gen>. Consulta: 8 jul 2023.

Díez del Corral Areta, Elena. «*Por ello, por eso y por esto en las informaciones de oficio y partes de la audiencia de Quito (XVI-XVII)*». *Dándole cuerda al reloj: ampliando perspectivas en lingüística histórica de la lengua espanyola*, coordinat per Vicente Álvarez Vives, Elena Díez del Corral Areta, Natacha Reynaud Oudot, 2014, p. 428-445.

Ferguson, Charles. «Simplified registers and linguistic theory». Opler, L. K. i Menn L. (eds.): *Exceptional Language and Linguistics*, Academic Press, p. 49-66, 1982.

Fernández Alcaide, Marta. *Cartas de particulares en Indias del siglo XVI. Edición y estudio discursivo*. Iberoamericana/Vervuert, 2009.

Herrero Ingelmo, José Luis. «*Por esta causa, por esta razón, por este motivo: conectores, cambio lingüístico y diccionario histórico*», *Diarium*, núm. 1, 2013, <https://diarium.usal.es/joluin/files/2013/12/poestarazoncilir2011herreroingelmo.pdf>. Consulta: 8 jul 2023.

Herrero Ruiz de Loizaga, Francisco Javier. «Conectores consecutivos en el diálogo de los siglos XV y XVI (1448-1528)». *Dicenda: Estudios de lengua y literatura españolas*, núm. 21, 2003, p. 59-102.

Illamola, Cristina. «Demostrativos y adverbio deícticos en la obra periodística en espanyol de Joan Maragall». *Lenguas juntas y revueltas*, coord. per Dolors Poch Oliver. Tirant Humanidades, 2020, p. 141-162.

— *Contacto de lenguas y la expresión de la posterioridad temporal en el español de Cataluña*. Tesis doctoral, Universitat de Barcelona, 2015.

Institut d'Estudis Catalans. *Gramàtica de la llengua catalana*, <https://giec.iec.cat/inici>.

Lüdi, Georges. «Les marques transcodiques: regards nouveaux sur le bilingüisme». Lüdi, G. *Devenir bilingue - parler bilingue. Actes du 2e colloque sur le bilinguisme*. Université de Neuchâtel, 20-22 Setembre de 1984, Niemeyer, 1987, p. 1-19.

Maragall, Joan. «La vida regional I». *Diario de Barcelona*, 4 març 1893.

— «La vida regional II». *Diario de Barcelona*, 11 març 1893.

— «La regeneración política». *Diario de Barcelona*, 9 feb 1899.

— «La lucha por el oro». *Diario de Barcelona*, 25 oct 1899.

— «Prosa catalana». *Diario de Barcelona*, 24 oct 1901.

— «Alegría de Pascua». *Diario de Barcelona*, 16 abr 1906.

Martín Zorraquino, María Antonia i José Portolés Lázaro (1999): «Los marcadores del discurso», *Gramática descriptiva de la lengua española* editat per Ignacio Bosque i Violeta Demonte, vol. III. Espasa Calpe, 1999, p. 4051-4213.

Moreta, Ignasi. *No et facis posar cendra. Pensament i religió en Joan Maragall*. Fragmenta, 2010.

Payrató, Lluís. *La Interferència lingüística: comentaris i exemples català-castellà*. Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.

Real Academia Española. *Nueva gramática de la lengua española*. Espasa Libros, 2009.

— Corpus diacrónico del español, www.rae.es/banco-de-datos/corde. Consulta: 8 juliol 2023.

Rivarola, José Luis. *Las conjunciones concesivas en español medieval y clásico: Contribución a la sintaxis histórica española*. Max Niemeyer Verlag, 1976.

Silva-Corvalán, Carmen. *Sociolingüística y pragmática del español*, Georgetown University Press, 2001.

Solà, Joan i Gemma Rigau. *Gramàtica del català contemporani*. 4a ed. definitiva, Empúries, 2008.

Szigetvári, Monica. *Catalanisms en el español actual (Katalán elemek a mai spanyol nyelvben)*, Universitat Eötvös Loránd, 1994.

Vann, Robert. «Aspects of Spanish deictic expressions in Barcelona: A quantitative examination», en *Language Variation and Change*, vol. 10, núm. 3, 1998, p. 263-288, <https://doi.org/10.1017/S0954394500001332>. Consulta: 20 jul 2023.

Vila Pujol, Rosa Maria. «El español en Cataluña: historia y actualidad del contacto entre el español y el catalán» *El español en los territorios bilingües: Actas de las XIII Jornadas sobre la lengua española y su enseñanza*. Universitat de Granada, 2007, p. 77-104.

Weinreich, Uriel. *Languages in Contact: Findings and Problems*. Mouton Publishers, 1953/1974.

Rebut el 25 de juliol de 2023
Acceptat el 13 d'octubre de 2023